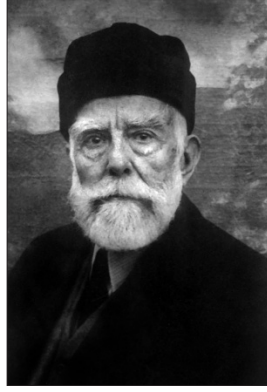

ZİYÂ ŞÜKÛN

di. İstanbul'a gidip alay müftüsü ve Dârülfünun hadis hocası Hâfız Mehmed Efendi'nin derslerine devam etti. Ardından İzmir'de Dârümuallimîn imtihanına girecek bu okulun yüksek bölümüne kaydoldu. 1896'da babasının vefatından sonra giriş imtihanındaki başarısı yeterli görülüp onun yerine hoca tayin edildi. Fahrî olarak da mekâtîp müfettişliği yaptı. Öğretmenliği sırasında İzmir'de özel eğitime olan istek üzerine babasının Namazgâh'taki konağında 3 Ocak 1901'de Dârüledeb adıyla özel bir okul açtı. Biri ihtiyat, üçü ibtidâî olmak üzere dört sınıflık ilkokul seviyesindeki Dârüledeb'in müdürlüğünün yanı sıra Türkçe ve ahlâk derslerine de girdi.

II. Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakkî'nin baskısıyla Dârümuallimîn müdürlüğünün başkasına verilmesi yüzünden 22 Eylül 1909'da bu okuldaki görevinden ayrılarak İstanbul'a gitti. Burada Dârülfünun Farsça hocalığına talip oldu. Tayin için kurulan heyetin onun bu dersi okutup okutamayacağı hususundaki tereddüdü üzerine İran sefiri Mirza Dâniş Han'a başvurup ondan Farsça öğretebileceğine dair icâzet aldı. 14 Aralık 1909'da Dârülfünun'da ve Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde Farsça hocalığına başladı. Aralık 1913'te Dârülfünun'daki görevine diğer hocalarla birlikte son verildi. Ardından Dârüşşafaka Medresesi'nde Farsça ve 1917'de Numune Mektebi'nde Türkçe derslerine girdi. I. Dünya Savaşı esnasında oğlu Mehmed Kâmil'i kaybetmenin üzüntüsüyle hocalığı bırakıp münzevi bir hayat yaşamaya başladı ve altı yıl boyunca derslerden uzak kaldı. Talebesi Maarif vekili Vâsif Çınar'ın ısrarıyla 1924 yılından 1929'a kadar Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde Arapça ve Farsça dersleri verdi. Bu dersler programlardan kaldırılınca görevini 1932'ye kadar Balıkesir Öğretmen Okulu'nda din dersi, daha sonra İstanbul Cumhuriyet Orta Mektebi ve Vefa Lisesi'nde Türkçe hocalıklarıyla sürdürdü. 9 Nisan 1935'te kendi isteğiyle emekliye ayrıldı ve çalışmalarını hazırlamakta olduğu Farsça-Türkçe sözlük üzerine yoğunlaştırdı. Dört çocuk babası olan Ziyâ Şükûn 13 Haziran 1949'da İstanbul'da vefat etti. Divan tarzında, döneminin şiirini andırır ahlâkî manzumeler yazmış ve Farsça'dan şiir tercümelemiştir (İbnülemin, s. 2080-2084). 1908'de İzmir'in edebiyat ve yazı çevrelerinin önemli siması Mahmud Fuad ile birlikte haftada bir yıl süren ve 36. sayıya kadar haftada bir, daha sonra beş günde bir olmak üzere kırk sayı çıkan *Gencine-i Edeb'i* yayımlanmıştır.

Ziyâ Şükûn

lamıştır. Derginin yönetim merkezi olarak Dârüledeb Mekteb-i Husûsî gösterilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da *Peyâm-ı Sabah* gibi bazı gazete ve dergilerde Muallim Ziyâeddin adıyla az sayıda şiir ve makale yazmıştır.

Eserleri. 1. Farsça-Türkçe Lûgat: Ferheng-i Ziyâ Gencine-i Güttâr. Ziyâ Şükûn'un en önemli eseridir. Farsça hocalığı sırasında başladığı yıllarca süren bu çalışmada yurt dışındaki kaynaklara ulaşmakta zorluklarla karşılaşmasına rağmen birçok eseri inceleyerek sözlüğün yazımına devam etmiş, Farsça kökenli kelimelerin yer aldığı sözlükle ilgili kaynakları toplu halde bir kütüphanede gözden geçirmek için Fatih civarında bir ev kiralamıştır. Sözlüğün kaynakları arasında *Burhân-ı Kâtî*, *Ferheng-i Cihângiri*, *Ferheng-i Reşîdî*, *Ferheng-i Nâsir*, *Bahâr-ı 'Acem*, *Ķâmûs-i Fârisî*, *Ferheng-i Şu'ûri* gibi sözlükler bulunmaktadır (diğer kaynaklar için bk. *Farsça-Türkçe Lûgat*, bk. Önsöz). Sözlüğüne lûgat kitaplarından aldığı manzum örneklerin yanı sıra eski ve yeni İran şairlerinin divanlarını tarayıp seçtiği beyitleri çevirileriyle birlikte vermiş, böylece 10.000'i aşan Farsça beyti Türkçe'ye çevirmiştir. 18.000'e yakın madde başı içeren *Ferheng-i Ziyâ* Millî Eğitim Bakanlığı'na basılmıştır (İstanbul 1944-1951; Ankara 1967, 1984). **2. Gencine-i Güttâr-ı Fârisî.** İçinde Farsça seçme şiirlerin yer aldığı bu küçük gramer yıllarca Galatasaray Lisesi'nde ders kitabı olarak okutulmuştur (İstanbul 1325). **3. 100 Senelik Balıkesir Takvimi** (Balıkesir 1935).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Dahiliye-Mektubî Kalemi, Dosya nr. 2629, Gömlek nr. 40; BA, Maarif Mektubî Kalemi, Dosya nr. 1010, Gömlek nr. 43; Ziyâ Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat*, Ankara 1984, bk. Önsöz; a.mlf., "Türkiye Şeyhümuallimi Ziyâ Şükûn'un Hayatı", *Yeni Bilgi*, 1/10, İstanbul 1948, s. 56-58; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 2080-2084; M. Debîr-i Siyâkî, *Ferhenghâ-yi Fârisî ve Ferheng-i Gûnehâ*, Tahran 1368 hş., s. 293; Mehmet İnce,

Mahmut Fuat: *Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, Ankara 1994, s. 54-58; Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir'in Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Ankara 2000, s. 596-598; Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ankara 2002, s. 88, 192, 193, 223-224; Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir 2002, s. 37; "Şükûn, Ziya", *TDEA*, VIII, 186.

RIZA KURTULUŞ

ZİYÂD b. ABDURRAHMAN

(bk. ŞEBTÛN).

ZİYÂD b. ASFAR

(زياد بن الأصفر)

(ö. I./VII. yüzyıl sonları)

İlk dönem Hâricî fırkalarından Sufriyye'nin kurucusu olarak kabul edilen kişi

(bk. SUFRİYYE).

ZİYÂD b. EBİH

(زياد بن أبيه)

Ebû'l-Mugire Ziyâd b. Ebî Süfyân

(ö. 53/673)

Emevîler'in Irak valisi.

Hicretin birinci yılında (622) Taîf'te doğdu. Annesi İranlı bir devlet adamının Hâris b. Kelede'ye hediye ettiği Sümeyye adlı bir câriyedir. Hâris b. Kelede, Nâfi' ve Nüfey' (Ebû Bekre) adındaki çocuklarının annesi olan Sümeyye'yi daha sonra kölesi Ubeyd er-Rûmî ile evlendirdi. Ziyâd bu evliliğin devam ettiği yıllarda dünyaya geldi. Kendisine Ziyâd b. Sümeyye veya Ziyâd b. Ubeyd künyesi verilmeyle birlikte babasının kim olduğu bilinmediği için daha ziyade İbnü Ebîhi (babasının oğlu) diye tanındı. 44 (664) yılında Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından Ebû Süfyân'ın nesebine bağlanınca Ziyâd b. Ebû Süfyân olarak adlandırılca da Ziyâd b. Ebîhi adıyla şöhrat kazandı.

Hz. Peygamber'i görmeyen Ziyâd b. Ebîhi, 9 (630) yılında Sakîf kabilesinin İslâm'ı kabul etmesi esnasında veya Hz. Ebû Bekir döneminde müslüman oldu. Taîf'te çocukluğunda okuma yazma öğrendiği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer zamanında 14 (635) yılında Basra bölgesine kumandan tayin edilen eniştesi Utbe b. Gazvân ile birlikte bölgedeki fetihlere katıldı. Furât şehrinin fethinde ele geçirilen ganimetleri dağıtacak bir kişi bulunamayınca daha on dört yaşında iken ganimetlerin taksimini onun yaptığı bildirilmek-

tedir (Belâzürî, *Fütûh*, s. 479). Hz. Ömer bu kabiliyetini öğrenince Kâdisiye zaferinin ardından onu Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın kâtipliğiyle görevlendirdi. Sa'd 16 (637) yılında Celûlâ zaferinden sonra Ziyâd'ı savaşa alınan ganimetlerin cinsini ve miktarını bildirmek üzere Hz. Ömer'in yanına gönderdi. Ziyâd yaşanan olayları anlatırken edebî kabiliyeti ve hitabet gücüyle halifeyi şaşırttı. Utbe b. Gazvân'ın vefatının ardından Basra valiliğine getirilen Mugîre b. Şu'be'nin kâtipliğini yaptı. Mugîre'nin azlından sonra yeni vali Ebû Mûsâ el-Eş'arî zamanında görevine devam etti. Ebû Mûsâ'nın şehirde bulunmadığı sıralarda ona vekâlet ediyordu. Hz. Osman'ın Basra valisi Abdullah b. Âmir b. Küreyz döneminde divan ve beytûlmâl işlerini yürüttü. Bu görevi esnasında fetihler için Horasan'a giden valiye vekâlet etti.

Cemel Vak'ası'nın ardından Abdullah b. Abbas'ı Basra valiliğine getiren Hz. Ali haraç ve beytûlmâl işlerini yürütme görevini Ziyâd'a verdi. Kaynaklarda Hz. Ali'nin Ziyâd'ı vali tayin etmek istediği, ancak onun valiliğe kendi yakınlarından birini getirmesinin daha uygun olacağını söylemesi üzerine bundan vazgeçtiği belirtilir. Ziyâd b. Ebîh, Abdullah b. Abbas görevinden ayrılınca Basra valiliğine vekâlet etti. Bu sırada Muâviye'nin Basra üzerine gönderdiği birliklere karşı güçlü bir direniş gösterdi ve onları püskürttü. Daha sonra Hz. Ali tarafından karışıklıkların daha yoğun olduğu Fars ve Kirman bölgesi valiliğine tayin edildi (39/659). İstahr'da yerleşerek Kal'atü Ziyâd diye bilinen müstahkem bir kale yaptırdı. Kürt kabilelerinin çıkardığı isyanları bastırıp bölgede istikrarı sağladı. Ziyâd'ın başarıları Hz. Ali'ye karşı mücadelesini sürdüren Muâviye'yi endişeye sevketti ve onu yanına çekmek için harekete geçti. Mektuplar yollayarak bazan tehditle, bazan da çeşitli vaatlerle onu kendisine katılmaya çağırırdı. Ancak Ziyâd, Hz. Ali'ye bağlı kalacağını ve kendisiyle savaşa girmekten çekinmeyeceğini bildirdi, aleyhinde şiddetli ve tehditkâr konuşmalar yaptı. Durumu Hz. Ali'ye de bildirerek kendisinin yanında yer alacağını söyledi.

Muâviye, Hz. Ali'nin şehid edilmesinin ardından Ziyâd'ı yanına çekmek amacıyla tekrar harekete geçti. Hz. Hasan'a bağlı kalacağını bildiren Ziyâd'ı kendisine itaate zorlamak için 41 (661) yılında Basra valisi Büsr b. Ebû Ertât'a Ziyâd'ın Basra'daki aile fertlerini baskı altına almasını ve mallarına el konmasını emretti. Üç oğlu ve kardeşinin çocukları tutuklandı; kendisine haber gönderilerek Muâviye'nin ya-

nında yer almadığı takdirde çocuklarının öldürüleceği bildirildi. Ziyâd'ın bunu da reddetmesi üzerine Büsr'ün onları öldürmeye niyetlendiği, ancak Ziyâd'ın anne bir kardeşi Ebû Bekre'nin araya girmesiyle bu işi Muâviye'den cevap alınca kadar ertelediği ve af cevabı gelince de onları serbest bıraktığı zikredilir.

Hz. Hasan'ın anlaşmayla halifeliği kendisine devretmesinin ardından Muâviye, Ziyâd ile tekrar irtibat kurdu. Bu hususta Kûfe valisi Mugîre b. Şu'be'den yardım istedi. Mugîre gelişmeler neticesinde tavrını değiştirdiği anlaşılınca Ziyâd'ı ikna etmeyi başardı ve Ziyâd, Muâviye ile görüşmek üzere Dimaşk'a gitti (42/662), ardından Kûfe'ye yerleşti. Bu günlerde kendisinin Ebû Süfyân'ın oğlu ve Muâviye'nin kardeşi olduğu söylentilerinden etkilendi ve Muâviye'nin kendisini Ebû Süfyân'ın nesbine katması beklentisi içine girdi, Muâviye'ye sadakatini göstermeye çalıştı. Muâviye b. Ebû Süfyân da Dimaşk'a çağırıldığı Ziyâd'ı babasının nesbine bağladı. Bu amaçla düzenlenen toplantıda dinlenen şahitler, Ebû Süfyân'ın kendilerine, Tâif'te Ziyâd'ın annesi Sümeyye ile Ubeyd'in evli olduğu yıllarda ilişkiye girdiğini ve Ziyâd'ın kendisinin oğlu olduğunu söylediğini belirttiler (44/664). Bu olayın ardından Ziyâd, Ziyâd b. Ebû Süfyân diye anıldı. Başta kardeşi Ebû Bekre ve aralarında ileri gelen bazı sahâbîlerin de yer aldığı pek çok kişinin bu işin meşrûiyetine itiraz etmesi sonucu değiştirmede. Öte yandan Muâviye, Ziyâd'ın kendisinin baba bir kardeşi olduğu inancını güçlendirmek için kızını onun oğlu Muhammed'le evlendirdi; Ziyâd ve oğulları divanda Ebû Süfyân'ın nesbinde yazıldı.

Ziyâd b. Ebîh bir süre sonra Basra valiliğine tayin edildi (45/665). Uzun süreden beri karışıklıkların yaşandığı şehirde Basra Camii'nde okuduğu ve Allah'a hamdetmeden başlaması sebebiyle "betrâ" denilen hutbesinde önce yönetim aleyhindeki eleştiriler, soygunlar, fuhuş, gasp, yağma ve kabile mücadeleleri gibi olumsuzlukları dile getirdi. Ardından bunlara son vermek için alacağı tedbirleri açıkladı. Özellikle muhalifleri uyardı, idarenin işlerine karışmamalarını istedi. Şehirde yatsı namazının ardından sokağa çıkma yasağı uygulanacağını, yasağa uymayanların idamla cezalandırılacağını bildirdi. Bu arada kapisını yirmi dört saat açık tutacağını, gece yarısı gelen ihtiyaç sahiplerini de geri çevirmeyeceğini, maaşların zamanında ödeneceğini söyledi. Yasak sıkı bir şekilde uygulandı ve yasağa uymayanlara idam

dahil ağır cezalar verildi. Ayrıca uyarıları dinlemeyenlere ekonomik baskı yapıldı. Yerleşim merkezlerine emniyetten sorumlu görevliler yerleştirildi ve çok geçmeden şehirde istikrar sağlandı. 50 (670) yılında Mugîre b. Şu'be vefat edince Kûfe şehri de Ziyâd'a bağlandı. Böylece Irak'ın iki büyük şehri ilk defa bir valinin idaresine bırakıldı. Irak vilâyeti Basra, Kûfe, Ahvaz, Fars, Kirman, Sistan, Horasan, Sicistan, Taberistan ve Cürcân'ı içine alıyordu. Muâviye Hind, Bahreyn ve Uman'ı da Ziyâd'a bağlamıştı. Altı ay Basra'da, altı ay Kûfe'de kalan Ziyâd, Basra'daki tedbirleri Kûfe'de de uyguladı. İlk defa merkezî otoriteden bağımsız olarak geliştirdiği yönetim şekliyle Irak'ın tamamına hükmetti ve zaman içerisinde bölgeye asayiş ve emniyet hâkim oldu. Kabileciliği ortadan kaldırmak amacıyla Basra'da bulunan kabilelere yeni bir düzenleme getirdi. Arap kabilelerinin oturduğu yerleri "humus" denilen beş bölgeye ayırdı. Kûfe'de ise önceden yedi olan bölge sayısını dörde indirdi. Çeşitli kabileleri bu mahallelerde bir araya topladı ve her birinin başına bir sorumluluğu tayin etti.

Ziyâd, Hz. Ali taraftarlarına ve Hâricîler'e karşı sert bir siyaset uygulayarak Kûfe ve Basra'daki etkinliklerini ortadan kaldırdı. Kûfe'de Emevîler'e karşı muhalif tavrını sürdüren Hucr b. Adî ve arkadaşları isyankâr tavırlarından vazgeçmeyince onları isyanla suçlayan bir iddianâme hazırlattı ve yetmiş kadar şahide bunu imzalatı. Hucr'u on iki veya on dört arkadaşıyla birlikte Dimaşk'a gönderdi. Altı kişi serbest bırakılırken Hucr ve diğerleri idam edildi. Ziyâd aynı zamanda Hâricîler'in kıyamına fırsat tanımayacak derecede sert bir yönetim kurdu. Daha sonra iktisadî ve malî sahalara yöneldi. Maaşları yeniden düzenledi. Ticareti ve tarımı teşvik etti, bazı kişilere toprak dağıttı, kullanılmayan arazilerin ihya edilmesi için tedbirler aldı. Mevcut kanalları ıslah ettirdi ve yeni kanallar açtırdı, sarnıç ve köprüler yaptırdı. Onun Irak topraklarının ölçümü için kullandığı arşın "ez-zirâu'z-Ziyâdiyye" olarak adlandırılmıştı. Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr bu ismi "ez-zirâu'l-Hâşimiyyetü'l-kübârâ" şeklinde değiştirdi. İlk defa Ziyâd b. Ebîh'in valiliği devrinde haraca nakliye masrafları eklendi ve yine onun tarafından kaldırıldı (Kalkaşendî, I, 424). Ziyâd'ın, yine ilk defa arifleri vergi tahsilinde istihdam ettiği ve ilk defa pazar vergisini koyduğu bildirilir. Onun zamanında Basra'da ve Kûfe'de mimari

ZİYÂD b. EBİH

alandaki büyük ilerlemeler kaydedildi. Basra'da Dârülmîne ve Ulucami taş ve tuğla kullanılarak genişletilip yenilendi. Bunun dışında yedi mescid daha yapıldı. Ziyâd, Basra'da yenilediği camiye ilk defa maksûre (mahfil) ve minare ilâve ettirdi. Kûfe Camii'ni de büyük masraflarla tamir ettirdi ve zemine mozaik döşetti. İki şehrin nüfusu da arttı, zengin tabaka gösterişli evler yaptırdı. Onun valiliği döneminde Basra 70.000 muharip ve bunların 80.000 kişilik aile efradıyla toplam 150.000 nüfusa sahipti. Kûfe'de ise atıya alan 60.000 muhariple aile fertlerinin sayısı 140.000'e ulaşıyordu.

Ziyâd b. Ebîh, Horasan ve Sistan'a yapılan askerî harekâtı planlı duruma getirdi ve kısa sürede bölgedeki hâkimiyeti yeniden kuvvetlendirdi. 51 (671) yılında muhtemelen bölgede Arap varlığını güçlendirmek ve Merv'i fetihler için askerî bir üs haline getirmek amacıyla Basra ve Kûfe'deki Araplar'dan 50.000 aileyi bu şehre yerleştirdi. Ziyâd'ın bu tehcirle, aynı zamanda bölgedeki kabile mücadelesini azaltmayı düşünmüş olabileceği ihtimali kuvvetlidir. Diğer taraftan Şiiler ve Hâriciler gibi unsurlardan kurtulmak için onlardan bir kısmını Irak dışındaki bölgelere göç ettirdi. Kûfe'de nüfusları gittikçe artan İtranlılar'dan bir kısmını da Suriye'ye gönderdi, Muâviye'nin bunları Antakya'ya yerleştirdiği bilinmektedir. Ziyâd'ın ölümüne yakın günlerde Muâviye'ye mektup yazarak Hicaz bölgesi valiliğini istediği, onun bu arzusunun dehşete düşen Medineliler'in Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a başvurarak durumu anlattıkları ve onun bu emeline ulaşmasını engellemek için birlikte dua ettikleri kaydedilmektedir. Ancak Ziyâd bu günlerde parmağında çıkan bir çiban sebebiyle 4 Ramazan 53 (23 Ağustos 673) tarihinde Kûfe'de vefat etti; vasiyetine uyularak Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kabrine yakın bir yere defnedildi.

Yönetimde şiddete başvuran ve Muâviye'nin saltanatını güçlendiren ilk kişi olarak tanıtılan Ziyâd b. Ebîh dört Arap dâhisinden biri kabul edilir (diğerleri Muâviye b. Ebû Süfyân, Amr b. Âs ve Mugîre b. Şu'be). Bu dört kişi arasında insanları iyi yönetmek ve müşkülleri halletmekle meşhur olmuştur. Amr b. Âs'ın onun için, "Bu genç Kureys'ten olsaydı Araplar'ı asâsıyla yönetirdi" dediği nakledilir (İbnü'l-Esîr, III, 443). Resmî evrakın bir nüshasının muhafaza edildiği Dîvânü'l-hâtem'i İran etkisiyle ilk defa onun kurduğu bildirilir. Kuv-

vetli bir ihtimalle Ebû'l-Esved ed-Düelî'yi görevlendirerek Kur'an'ın harekelenmesi ve noktalanması işini başlatan da yine Ziyâd b. Ebîh'tir (DîA, X, 312; XIX, 104). Aynı zamanda fesahat ve belâgatıyla meşhur hatipler arasında yer almıştır. Onun şahsını müdafaa ve asaletini ispat etmek için kaleme aldığı *Kitâbü'l-Mesâlib*'i bu türün ilk örneği kabul edilir (DîA, I, 488). İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid*'inin "el-Yetimetü's-sâniye" adını taşıyan bölümünü Ziyâd b. Ebîh, Haccâc, Tâlibîler ve Bermekîler'e ayırmıştır. Dönemin şairlerinden Ahtal onun için methiye, Miskîn ed-Dârimî ve Hârîse b. Bedr el-Gudânî mersiye yazmıştır. Önceleri Ziyâd ve oğulları lehine şiirler söyleyen, daha sonra onların aleyhine dönen hiciv şairi İbn Müferriğ'in şöhreti Ziyâd ailesi hakkındaki hicivlerinden kaynaklanır. Oğulları Abbâd ve Ubeydullah da Emevî kumandanı ve valilerindedir. Neslinden gelen Yemen Valisi Muhammed b. Abdullah'ın kurduğu Ziyâdîler hânedanı Yemen'de iki asır (818-1018) hüküm sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 218; VII, 12, 15; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), IV, 189, 196-197, 202, 242, 245-246, 254-259, 271-276; a.mlf., *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enîs et-Tabbâ'), Beyrut 1407/1987, s. 389, 479, 481-507, 559, 577; Dineverî, *el-Ahbarü'l-ıttvâl*, s. 221; Ya'kübi, *Târîh*, II, 218, 230, 231-232; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, tür.yer.; İbn A'sem el-Kûfî, *Fütûh*, Beyrut 1406/1986, II, 300-304; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid* (nşr. Müfid M. Kumeyha - Abdülmecîd et-Terhîni), Beyrut 1407/1987, I, 251; V, 267-274; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 12-16, 33; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XIX, 162-209; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1993, III, 1466, 1469, 1855, 2780, 2785, 2792, 2837; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 207-211, 219-224, 228-231, 239-245, 443; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 356-367; Zehabî, *A'lâmü'n-nübela*, IV, 494-497; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 333-334; VIII, 25, 29-31, 46, 49-57, 64, 69, 83; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, I, 424; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 422-428; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 57; Sâlih Muhammed er-Ravvâdiye, *Ziyâd b. Ebîh ve devruhu fi'l-hayâti'l-âme fi şadri'l-İslâm*, Mûte 1994; İrfan Aycan, *Salatanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyân*, Ankara 1990, tür.yer.; a.mlf., "Emevî İktidarının Devamında Sakîf Kabilesinin Rolü", *AÜİFD*, XXXVI (1997), s. 130-132; Isaac Hasson, "L'affiliation (Di'wa) de Ziyâd b. Abih", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XXIX, Jerusalem 2004, s. 413-425; a.mlf., "Ziyâd b. Abih", *El* (İng.), XI, 519-522; Nihad M. Çetin, "Abhâr", *DîA*, I, 488; Tefvîk Rüştü Topuzoğlu, "Ebû'l-Esved ed-Düelî", a.e., X, 312; İbrahim Dakûkî, "Irak", a.e., XIX, 104; Necde Hammâs, "Ziyâd b. Ebî Süfyân", *el-Meus'atü'l-Arabiyye*, Dimaşk 2004, X, 466-467.

İRFAN AYCAN

ZİYÂD b. EBÛ SÜFYÂN

(bk. ZİYÂD b. EBİH).

ZİYÂD b. LEBİD

(زياد بن لبيد)

Ebû Abdillâh Ziyâd
b. Lebîd b. Sa'lebe
el-Ensârî el-Beyzâzî
(ö. 41/661)

Sahâbî.

Medine'de doğdu. Hazrec kabilesinin Benî Ümeyye b. Beyâza koluna mensuptur. Birinci Akabe Biati'nın (621) ardından Medine'ye gelen Mus'ab b. Umeyr'in ve Medinelî diğer müslümanların davetiyle İslâm'a girdi. İkinci Akabe Biati'nda da bulundu (622). Medine'ye ulaşan ilk Mekke'li muhacirlerden Medine'ye hicretin sevabını öğrendikten sonra Mekke'ye giderek bir müddet Hz. Peygamber'in yanında kaldı, ardından bir grup muhacirle birlikte Medine'ye hicret etti. Böylece hem muhacirlerin hem ensarın kazandığı sevabı elde ettiği düşünüldüğünden ashap arasında "muhacir-ensar" diye anılan birkaç kişiden biridir. Medine'ye hicreti esnasında Kubâ'da bir süre kaldıktan sonra şehre gitmek üzere yola çıkan Resûl-i Ekrem, Beyâzaoğulları mahallesinden geçerken kabilenin önde gelenlerinden olan Ziyâd ile Ferve b. Amr onun devesini durdurdu ve kendisini koruyacak kadar adamları, sıkıntıya düşürmeyecek kadar da maddî imkânları bulunduğunu söyleyerek kendilerinde misafir kalmasını istedi. Ancak Hz. Peygamber devesinin serbest bırakılmasını ve onun çökeceği yerde konaklayacağını onlara bildirip yoluna devam etti (İbn Hişâm, II, 494-495).

Medine'ye yerleştikten sonra Resûl-i Ekrem'in yanından ayrılmayan Ziyâd Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere bütün gazvelere katıldı. Hadramut Seriyyesi'nde kumandanlık yaptı ve diğer seriyyelerde de görev aldı. 10 (631) yılında Hz. Peygamber onu Hadramut taraflarına vali, kadı ve zekât âmili sıfatıyla gönderdi. Hz. Ebû Bekir halife olduktan sonra Ziyâd'ı yerinde bıraktı, yetki ve sorumluluk alanını genişletip irtidat edenlerle savaşmasını emretti. Ziyâd 12 (633) yılında Cuvâsâ, Uman ve Mehre taraflarındaki isyanların bastırılmasında önemli rol oynadı. Güçlü Kinde kabilesinin lideri Eş'as b. Kays'ı mağlûp ederek Hz. Ebû Bekir'in huzuruna götürdü. Ebû Bekir ve Ömer dö-